

Per què diem Europa quan volem dir Occident?

Nemrod CARRASCO (Seminari de Filosofia Política. Universitat de Barcelona)

No m'agradaria ser titllat d'ignorant si expresso d'entrada el meu estupor envers el tema que ens reuneix. Tot i la importància del moviment de la consciència europea durant les primeres dècades del segle xx, sembla força evident que els filòsofs, en general, no han donat gaire importància a Europa¹. Diguem-ho clar: abordar el tema d'Europa en uns col·loquis de filosofia resulta, d'entrada, una cosa ben estranya. Quina és la demanda? I a més, en aquest cas: com cal interpretar-la? Més enllà de l'extravagància filosòfica del tema em sembla que la qüestió que cal atendre és la següent: per què convertir Europa en objecte de la nostra interpel·lació? Quina necessitat tenim d'Europa? Cal que avanci que la meva pretensió no és la de dissoldre aquesta pregunta. Es tracta, més aviat, de comprendre el perquè d'aquest significant i de comprendre el sentit de la seva demanda. Abans, però, de continuar, m'agradaria enumerar els punts principals de la meva intervenció: 1/ El rapte com a tret distintiu d'Europa. 2/ L'èxit del significant Europa: l'antiamericanisme d'Habermas i Derrida. 3/ Els meus dubtes sobre Europa com a nou refugi d'Occident.

A l'antiga mitologia grega, Europa era una princesa fenícia raptada i violada per Zeus sota l'aparença d'un brau. No resulta estrany que el seu nom significués «la desgraciada». Tal vegada, no és aquesta la imatge més adequada d'Europa? No va sorgir Europa com el resultat dels dos raptos d'una

1. Tanmateix, aquest no és el cas de pensadors com J. Patočka, E. Lévinas, H.G Gadamer, K.O. Apel, E. Morin o R. Brague. Algunes de les idees d'aquests autors han contribuït a revifar l'interès d'intel·lectuals europeus per pensar Europa, tot i que d'una manera limitada i força modesta.

perla oriental a càrrec dels bàrbars de l'Oest? Primer, els romans van prendre i vulgaritzar el pensament grec, i després, a l'inici de l'Edat mitjana, l'Occident bàrbar va prendre i vulgaritzar el cristianisme. I no passa quelcom semblant a principis del segle XXI? No fou la reacció nord-americana als atemptats de l'11 de setembre la conclusió definitiva d'un llarg procés de colonització ideològica, econòmica i política d'Europa? No ens trobem davant del nou rapte d'Europa per Occident, per la civilització nord-americana, que continua marcant els criteris globals i tracta a Europa, de facto, com una província seva?

Després dels atacs al World Trade Center van proliferar incomptables anàlisis sobre la intolerància del fonamentalisme islàmic i altres temàtiques del tipus «xoc de civilitzacions» que semblaven reconduir la nostra atenció cap a un nou antagonisme ideològic al segle XXI que havia de tenir lloc entre el *modus vivendi* consumista d'Occident i el radicalisme musulmà. Una mirada més atenta, no obstant, ens mostra que la idea del «xoc de civilitzacions» ha de ser substituïda per la dels xocs en cadascuna de les civilitzacions. Un examen ràpid de la història comparada d'Europa i dels Estats a les darreres dècades ens diu que el veritable antagonisme a Occident és el que té lloc entre l'Imperi global i multicultural nord-americà i el que resta de la modernitat europea.

Fins fa relativament poc temps, Europa i Occident s'havien utilitzat com a sinònims i sovint es justificava el seu ús assenyalant que, quan parlàvem d'Europa, ens referíem preferentment a Europa quant a identitat cultural. De fet, el moviment de la consciència europea al segle XX presenta uns trets difícilment deslligables d'allò que habitualment s'anomena «cultura occidental». Durant el període d'entreguerres, homes de diversa procedència ideològica, de camps culturals diversos, coincidien a assenyalar la crisi d'Europa com una crisi de civilització. Mentre Spengler parlava de la «decadència d'Occident», Paul Valéry parlava de la «crisi de

l'esperit», René Guénon parlava de la «crisi del món modern», Sigmund Freud de la «incomoditat de la civilització»... Literats, filòsofs, polítics es veien portats a la reflexió d'Europa i d'Occident com la caiguda d'un espai cultural comú en la foscor i la barbàrie.

Des de la Segona Guerra Mundial, amb la irrupció dels Estats Units i la reivindicació per a si de l'esperit occidental, el primer que constatem, però, en relació amb els discursos hegemònics ha estat la revalorització de la referència a Europa i el silenci creixent al voltant de la paraula Occident. No cal dir que el triomf d'Europa com a significant és contemporani amb el tabú que representa avui parlar d'Occident. Mentre Occident difícilment és cridat pel seu nom, la seva preocupació involuciona clarament entre els intel·lectuals europeus i la seva anàlisi ja no es practica d'una manera transparent, Europa ha recuperat certament el seu vigor perdut, però sempre de manera superficial i sumada als discursos de moda i d'interès polític.

El 31 de maig de 2003 Jürgen Habermas i Jacques Derrida van publicar un article al *Frankfurter Allgemeine Zeitung* titulat: «La nostra renovació. Després de la guerra: el renaixement d'Europa», on apuntaven que la nova i perillosa opció dels Estats Units constituïa un toc urgent d'atenció per a Europa: una ocasió per tal que els europeus tornessin a considerar la seva identitat comuna, invoquessin els valors il·lustrats que compartien i adoptessin una posició característicament europea en el panorama internacional. L'aparició del text va coincidir amb l'aparició d'articles semblants redactats per figures públiques del mateix renom: Umberto Eco a *La Repubblica*, el filòsof Gianni Vattimo a *La Stampa*, el president suís de l'Acadèmia Alemanya de les Lletres, Adolf Muschg, al *Neue Zürcher Zeitung*, el filòsof espanyol Fernando Savater a *El País*, i tan sols un nord-americà, el també filòsof Richard Rorty, al *Süddeutsche Zeitung*. Aquesta iniciativa de la intel·lectualitat europea no fou tan sols la

demostració patent de l'existència d'un antagonisme cultural fonamental. De fet, la idea que els Estats Units tenia una cultura diferent no era pas original. Més enllà del seu aparent antiamericanisme va significar quelcom més profund: el triomf d'Europa com a significant. El lament per una pèrdua existencial, la resposta a un desarrelament, la crida a un reinici... Europa tornava a configurar –més a prop o més lluny de la utopia messiànica– l'esperança d'Occident. Aquesta era la paraula testamentària de la intel·lectualitat europea: convertir Europa en el llegat encara saludable d'Occident.

El cas és que la iniciativa d'Habermas i Derrida, tot i articular sentiments compartits per molts europeus, va passar pràcticament desapercebuda. Ni va gaudir de cobertura informativa ni fou citada pels seus simpatitzants. Sens dubte, els governs d'un nombre considerable dels Estats europeus, entre els quals trobem França, Alemanya i Bèlgica, simpatitzaven amb les idees expressades en aquests textos, però tot el projecte es va desintegrar. Cap institució oficial europea es va arriscar a adoptar una posició amistosa, però clarament distanciada pel que fa als Estats Units. No és estrany, doncs, que aquelles veus de la intel·lectualitat europea no tinguessin literalment *cap conseqüència*: semblaven purs gestos amb cap altra funció que la de poder-nos dir: «Ja veieu, nosaltres, els europeus, hem protestat: hem fet, al cap i a la fi, el que s'havia de fer». Al mateix temps, però, Europa acceptava el *fait accomplit* de la política nord-americana. Tan bon punt es reapropiava del llegat emancipador d'Occident cedia al xantatge ideològic i polític del globalisme americà.

Cal recordar que la imatge dels Estats Units com a territori de la joventut i l'aventura permanents tenia fins fa poc força acceptació. Els Estats Units ocupaven un altre temps: el del futur d'Europa. Molts joves veien en les institucions o pràctiques nord-americanes una font d'inspiració. Els Estats Units eren el lloc somniat que calia conèixer. Ara bé,

com va explicar un hongarès que havia treballat alguns anys a Califòrnia: «Als Estats Units s'ha de venir quan ets jove i solter. Però quan arriba el moment d'envellir, s'ha de tornar a Europa». És possible que els Estats Units, com a sistema econòmic i model de societat, ja no sembli un camí cap al futur tan evident com ho podia ser fa un bon grapat d'anys. Però tampoc estic gaire convençut dels esforços de la *intelligentia* europea per reivindicar Europa com el nou refugi d'Occident.

Em sembla un clixé filosòfic criticar la dinàmica *post-moderna* del capitalisme global nord-americà enfront de la «vella Europa» ancorada en els ideals reguladors de l'Estat del Benestar. Ni una cosa ni l'altra. Després de l'11 de setembre, l'objectiu últim dels Estats Units ja no és la utopia de Fukuyama de l'expansió de la democràcia liberal universal, sinó la transformació dels Estats Units en una superpotència aïllada de la resta del món que protegeix els seus interessos econòmics vitals i garanteix la seva seguretat a través d'un nou poder militar. Que el ministre de defensa de l'actual govern dels Estats Units sigui el mateix que el de l'administració Bush és un signe prou eloqüent que l'escenari no ha canviat tant com ens han volgut fer creure. El problema amb els Estats Units d'Obama és que continua actuant com un Estat-nació, perseguint sense escrúpols els seus interessos. Pel que fa al domini de l'organització política, no crec que Europa hagi anat més enllà que els Estats Units en el seu esforç per autoconstituir-se en una unitat trans-estatal inèdita i pròpiament postmoderna, on hi pugui haver un lloc per a tothom independentment de la geografia o la cultura. De fet, hi ha raons per la desesperança: la reacció impotent dels Estats europeus davant la penúltima deportació dels gitanos romanesos a França.